

POZNATI McLUHAN

Piše: Sead Alić

McLuhana su različito imenovali: 'prorokom elektroničkog doba', glasom doba Vodenjaka, 'dr. Spockom pop kulture'. Njegovi slogani ('medij je poruka', 'globalno selo', 'vrući i hladni mediji') postali su vrlo poznati.

Meyrowitz, Joshua, "No Sense of Place"

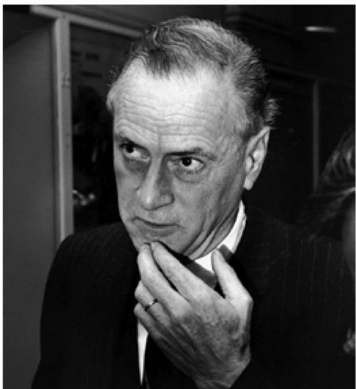
McLuhan je 1993. postavljen za patrona-sveca od strane časopisa VIREĐ
"Digitalni McLuhan" str. 46.

MEDIJ JE PORUKA²

Povijest filozofije nas je naučila da nema kraljevskog puta u filozofiju. Svaki pokušaj prečaca u pravilu biva kažnjen nerazumijevanjem. Kako drugdje, tako i s misli Marshalla McLuhana.

Naime, gotovo u pravilu njegov će opus kod interpreta biti reduciran na nekoliko slogana, mudrih izreka, sintagmi. Ocjenjuju se zatim uglavnom ti slogani na koje je njegovo djelo reducirano. Posebno, kada je riječ o predstavljanjima Marshalla McLuhana od strane ljudi koji rade u medijima. Jedna od takvih uzrečica, nezaobilazna u svakom tekstu o McLuhanu, rečenica je "Medij je poruka".³ Koliko je nezaobilazna, toliko je također i kamen smutnje. Tu je rečenicu, naime, nemoguće razumjeti bez razumijevanja temeljnih intencija McLuhanova djela. Namjera McLuhanovog djela, naime, nije bila reducirati svijet na istinu jedne rečenice. Dapače, i za McLuhana svaki oblik pretendiranja na Istinu, dio je svog vremena i odrednica koje su na to mišljenje utjecale.

Mišljenju koje želi reći kako su mediji samo nepristrani posrednici koji prenose ono što čovjek želi, McLuhan suprotstavlja stav da je svaki novi dolazak neke tehnologije, zapravo promjena i ljudske komunikacije. Primjerice, stroj

koji koordinira ljude oko trake na čijem kraju izlaze gotovi sklopljeni proizvodi, u osnovi može proizvoditi bilo što, ali princip automatizacije kojega je unio, donio je ogromne promjene u organizaciji posla, razumijevanju ljudskih prava, načinima komunikacije u radnom procesu, psihologiji radnika koji radi na traci, etc. Iza svega stoji, kaže McLuhan "tehnik fragmentiranja koja je bit strojne tehnologije".⁴ Ljudska je riječ koja je uspjela označiti predmet, osjećaj, doživljaj, bila dio prve baze podataka. Bila je medij koji je omogućio da se iz drugobitvstva iznesu na svjetlo dana u svakom trenutku artefakti u njihovom verbalnom obliku. Bio je to način izdvajanja nečega iz jedne sredine i mogućnost operiranja time uz pomoć sredstva riječi.

Svako pomagalo koje se čovjeku našlo pri ruci, pomoći će u čovjekovom ovladavanju svijetom. Istovremeno odredit će čovjeka bićem koje se služi tim pomagalom.⁵ McLuhan je ukazivao na povezanost ljudskog iskustva s odabranim ekstenzijama, na utjecaj svake tehnologije na promjene svijetoznora, a to znači kulture kao takve i civilizacije. Izum stremena omogućio je jednostavnost jahanja konja, a to je revolucioniralo i način ratovanja i odnose između posjednika moći. Jedan mali tehnički pronalazak, utjecao je, dakle, na stvaranja i rušenja feuda, na osvajanja i okupljanja,

1 Meyrowitz, Joshua, No Sense of Place, The Impact of Electronic Media on Social Behavior, Oxford University Press, Oxford, 1985. str. 21-22.

2 The Medium is the Message ima i svoju inačicu. Sklon reinterpetiranju vlastitih stavova, njihovog dogradnji na razini igre riječima i konotacijama, McLuhan jednu od svojih knjiga naslovljuje sličnim imenom: The Medium is the Message. Čitatelju koji preleti naslov pogledom lako se može dogoditi da u naslovu prepozna poznatu McLuhanovu uzrečicu. Otuda povremeno sretno nesretno pretrčan naslov ove knjige u interpretacijama. Istovremeno McLuhanova igra išla je ne samo u smjeru riječi masaža, nego i u suzračju do kojeg se dolazi razdvajanjem riječi Massage u dvije riječi Mass i Age.

3 Medij nije poruka, već forma u kojoj se poruka prenosi, kojom se um-

jetnici, koji su postali svjesni strukture medija, koriste kao stilističkim sredstvom. Formu novinske priče na koju obračam tako malo pozornosti zato što je u našoj kulturi toliko uobičajena, izabrao je McLuhan zbog njene svakidašnjosti, no ona u književnosti (za sada) nije uobičajena.

4 Danto, Arthur, Coleman, Preobražaj svakodnevnog, (filozofija umjetnosti), Kruzak, Zagreb, 1997. Str. 208.

5 McLuhan, Marshall, Razumijevanje medija, Golden Marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2008. str. 13

6 Svaki produžetak, bilo kože, ruke ili noge, utječe na ukupan psihički i društveni sklop. McLuhan, Marshall, Razumijevanje medija, Golden Marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2008. str. 9

Izum stremena omogućio je jednostavnost jahanja konja, a to je revolucioniralo i način ratovanja i odnose između posjednika moći. Jedan mali tehnički pronalazak, utjecao je, dakle, na stvaranja i rušenja feuda, na osvajanja i okupljanja, nacionalne integracije i u dalekoj konačnici na suvremena globalna previranja.

nacionalne integracije i u dalekoj konačnici na suvremena globalna previranja.⁶ Izum papirusa, reći će McLuhan, stvorio je mogućnost jednostavnijeg upravljanja vojskama i to na velikim udaljenostima. To je održavalo Rimsko carstvo. Uskraćivanjem pošiljki s Istoka, počinje se ljuljati najveće carstvo svih vremena koje poznaje ljudska povijest.

U tom kontekstu McLuhan uvijek, na bezbroj primjera, pokušava pojasniti značenje onoga što nas posreduje. Našu misao. Naše živote. Umjetnost. Zgledano u sadržaj napisanoga, naslikanoga, viđenoga... ljudsko iskustvo teško se probija prema dubljim dimenzijama prijenosa sadržaja. Ili tu dimenziju smatra trivijalnom. Ili zbog poteškoće istovremenog promišljanja figure i pozadine, naprosto zastaje na onom što je jednostavnije. Jedan od najslikovitijih načina je McLuhanov primjer sa svjetlom. Autor "Razumijevanja medija" naprosto skreće pozornost kako je noćna rasvjeta stvorila i Las Vegas, i omogućila noćni život u velegradovima sa svim njihovim sadržajima, omogućila noćne operacije u bolnicama i tisuće drugih sadržaja. Istovremeno, to svjetlo koje je svojevrsan medij, mi prihvaćamo kao nešto samorazumljivo.⁷ Dakle, ono što je bitno izmijenilo ljudsko iskustvo čovjeka i omogućilo proširenje dana praktički do u beskraj – ostaje nešto što McLuhan uspoređuje s vodom za ribu, nešto o čemu se, naprosto ne razmišlja. Umjesto razmišljanja o konkretnim medijima, koji su revolucionirali ljudsko iskustvo i donijeli čovjeku na pladnju instrumente dobra ili zla, McLuhanomov shvaćanju medija prigovara se u pravilu na temelju njegovih gnomskih izričaja.

KULTURA KAO TAMNICA

Kultura je pojam kojega McLuhan ne promišlja bez povezanosti s tehnologijom. Kolumbo, možda i jest otkrio Ameriku, ali, za McLuhana, bitna je naprava, koja je "otkrila" Kolumba, a to je kompas – McLuhan, dakle, i kulturu tumači

prvenstveno kao posljedicu odnosa, a tek onda, kao predmet analize u detaljima. Pritom, ne zaboravlja spomenuti koincidenciju, da se prva velika odbojnost prema nečemu što bi se moglo nazvati kulturom tiska pojavljuje u XVIII stoljeću, u vrijeme kada se radaju ozbiljna promišljanja nesvesnog aspekta čovjeka. Za svaku kulturu, prema McLuhanu, bitne su tehnologije koje svojim nametanjem mijenjaju načine ljudskog doživljavanja i percepcije. Onom brzinom kojom, smatra McLuhan dolazi do ugradnje nove tehnologije u društvo, mijenja se i ljudski instrumentarij prihvaćanja/prožimanja/doživljavanja svijeta.⁸

Markosvo utemeljenje kritike otuđenosti na postvarenju ljudskih čula, ima u McLuhanu svoj "operativni oblik". McLuhan, naime, ne razvija tezu u smislu kritike društvenog uređenja koje sva čula reducira na čulo posjedovanja. McLuhan je manje metaforičan. On doslovce smatra da pojedine tehnologije razvijaju pojedina čula i da promjene kultura i civilizacija⁹ umnogome ovise o "napadima" tih tehnologija.¹⁰ Na mnogo mjesta, McLuhan će povezati dominiranje jednog

Za svaku kulturu, prema McLuhanu, bitne su tehnologije koje svojim nametanjem mijenjaju načine ljudskog doživljavanja i percepcije. Onom brzinom kojom, smatra McLuhan dolazi do ugradnje nove tehnologije u društvo, mijenja se i ljudski instrumentarij prihvaćanja/prožimanja/doživljavanja svijeta.

čula s hipnozom. Opet slično i različito kad se uspoređuje s Marxom. Dok će Marx u postvarenju čovjeka vidjeti nemogućnost njegove realizacije kao ljudskog bića (što će se razvijati prema ideji posebne klase kojoj je nanesena nepravda općeg karaktera), McLuhan je bliži konkretnoj analizi odnosa čovjeka spram njegove konkretne ekstenzije (Inovine ili televizora npr.)

Kada se kultura "zatvara u san" izazvan nekom hipnotičkom tehnologijom, a McLuhan u tom smislu tumači utjecaje pisma, tiska, slike, elektronike... ljudi postaju spavači i ostaju u tom hipnotiziranom stanju do pojave neke druge tehnologije koja ih budi i izbacuje iz ravnoteže. Misao je to koja je eksplicitno ili implicitno utjecala na suvremena promišljanja utjecaja masmedija na ljudsko iskustvo, manipuliranja uz pomoć medija i razumijevanja mase u dobu

6 "Prvo, čovjek je sličan igraču koji, kada sjeda za stol, uzima karte koje nije izmislio, jer su karte dane povijesti i civilizacije. Drugo, svaki raspored karata rezultat je slučajne podjele između igrača i on se provodi bez njihova znanja."

Claude Levi-Strauss, Divlja misao, Golden marketing, Zagreb, 2001. Str. 107.

7 "Ako se onaj tko proučava medije samo zamisli nad moći medija električne svjetlosti da preobrazi svaku strukturu vremena, prostora, rada i društva koju prožima ili dodiruje, naći će ključ za oblik moći koju posjeduju svi mediji" McLuhan, Marshall, Razumijevanje medija, Golden Marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2008. str. 50.

8 "Pjesnik Blake razvio je te zamisli u potpunju teoriju komunikacije i društvene mijene. U dugačkoj poemi Jeruzalem objašnjava zašto su ljudi postali ono što su promatrali. Oni su, kaže Blake, suočeni s "privedenim rasudbene moći u čovjeka" koja se podijelila i "odvojila od imaginacije, te se ogradio kao kakvim čiličnim oklopom". Jednom riječju, Blake smatra da su čovjeka fragmentirale njegove tehnologije. Istodobno ističe da su te tehnologije, samoamputacije naših organa. Amputiran na taj način, svaki organ postaje zatvoren sustav velike nove siliine

koji baca čovjeka u "mučeništva i ratove". Dapače, Blake najavljuje da su mu u Jeruzalemu teme organi percepcije: Ako se perceptivni organi mijenjaju, kao da se mijenjaju i predmeti opažanja: Ako se perceptivni organi zatvaraju, kao da se zatvaraju i predmeti opažanja."

9 "Civilizacija je, u osnovi, pitanje informacija. To znači da svaki tehnološki napredak koji značajno mijenja preduvjetke za djelovanje i način širenja informacija također implicira i temeljito prevrednovanje starih i dobroano utemeljenih obrazaca misli. Posljedica takve tehnološke revolucije određuje se kao nova povijesna paradigma."

Bard, Alexander & Soderqvist, Jan, Netokracija, [Nova elita moći i život postije kapitalizma], Differo, Zagreb, 2003. Str. 19.

10 "U električno doba, cijelo čovječanstvo nosimo na sebi kao svoju kožu." McLuhan, Marshall, Razumijevanje medija, Golden Marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2007. Str. 46

suvremenih medija. U tom kontekstu, kultura kao rezultat svojevrsne hipnoze nekom novom tehnologijom – postaje, za McLuhana – tamnicom

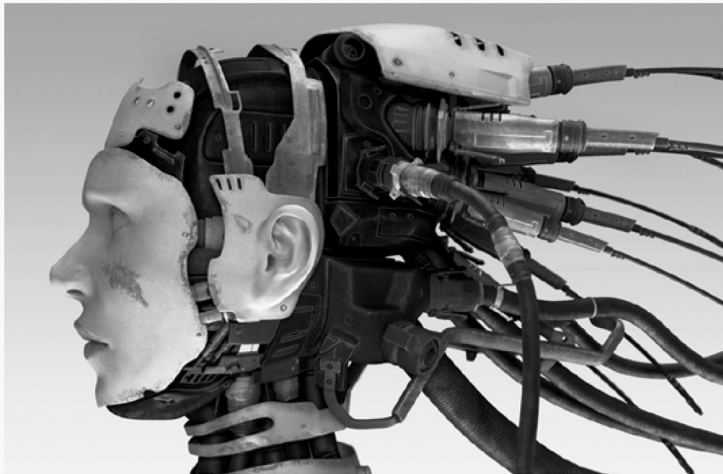
NARCIZAM– OPČINJENOST TEHNOLOGIJOM

Među idejama koje je McLuhan najavio, a koje se u suvremenosti polako, ali sigurno realiziraju, i ideja je tehnološke simulacije svijesti. McLuhan je najavio naše približavanje takvom uobličuju tehnologije koje bi omogućilo novi oblik svijesti. Pretpostavka za to, bio je prijelaz iz mehaničkog doba u ono električno i elektroničko; prijelaz iz eksplozivnog osvajanja prostora na proces kojega McLuhan označava im-plozijom, a pod kojim podrazumijeva pospoljašnjenje ljudskog živčanog sustava. Pretpostavka su dakako i elektronički mediji koji omogućuju do sada nezamislivu brzinu komuniciranja. McLuhan je najavio završetak osvajanja prostora i početak suživota čovjeka s njegovim tehnologijama u okolišu u kojemu i posljednja nada antropocentrizma izlazi iz čovjeka i uzima mjesto izvanljudske umrežene kolektivne ljudske svijesti.

U djelu Marshalla McLuhana, vidimo prvo ozbiljno dubinsko promišljanje medijskih posredovanja, promišljanje početaka medija i njihova značenja u vremenima u kojima su nastajali. Otuda posebna važnost razumijevanja Marshalla McLuhana u sklopu utemeljenja discipline Filozofije medija.

isti način, u djelu Marshalla McLuhana, vidimo prvo ozbiljno dubinsko promišljanje medijskih posredovanja, promišljanje početaka medija i njihova značenja u vremenima u kojima su nastajali. Otuda posebna važnost razumijevanja Marshalla McLuhana u sklopu utemeljenja discipline Filozofije medija.

Jedna od najteže prihvatljivih, pa i najprovokativnijih McLuhanovih teza, ona je o djelovanju medija na kulturne matrice unutar kojega se pojavljuju i bitni uplivi medija na psihu njihovih korisnika. Na najnižoj razini moglo bi se govoriti o

“Za medije se - pisao je McLuhan - može reći isto što je Robert Theobald rekao za gospodarske krize: ‘Još je jedan čimbenik pridonio obuzdavanju kriza, a to je bolje razumijevanje njihova nastanka.’ Ispitivanju postanka i razvoja pojedinačnih čovjekovih produžetaka treba predhoditi pogled na neke opće aspekte medija, ili čovjekovih produžetaka, počevši od nikad objašnjene obamrlosti koju svaki produžetak izaziva u pojedincu i društvu.”¹¹ Upravo na

djelovanju predmeta rada na oblikovanje ljudske svijesti i u tome nema ničega novoga. Niti u stavu da je čovjek postao servomehanizam strojeva koje koristi nije sadržana posebno velika provokativnost, posebno danas trideset godina nakon McLuhanove smrti. Dio provokativnosti sadržan je u tezi o

11 McLuhan, Marshall, Razumijevanje medija, Golden Marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2008. str. 11

novim tehnologijama koje amputiraju jedan oblik ljudskih odnošenja prema realitetu i razvijaju drugi, odnosno, u tezi o hipnotičkom djelovanju medija. No, najprovokativnije će biti McLuhanovo razumijevanje Globalnog sela, gdje će McLuhan uspostaviti prvu bioetički zaokruženu utopiju.

Već svojom tezom o povezivanju čovječanstva sredstvima brze komunikacije, odnosno, uspostavljanju izvanjskog

Dio provokativnosti sadržan je u tezi o novim tehnologijama koje amputiraju jedan oblik ljudskih odnošenja prema realitetu i razvijaju drugi, odnosno, u tezi o hipnotičkom djelovanju medija. No, najprovokativnije će biti McLuhanovo razumijevanje Globalnog sela, gdje će McLuhan uspostaviti prvu bioetički zaokruženu utopiju.

živčanog sistema, McLuhan je otvorio put prema bioetičkim pitanjima suvremenog utjecaja medija na čovjeka i civilizaciju uopće. Zaljubljen u metaforičko spajanje nespojivoga, u pokušaj da se istovremeno prikaže i figura i pozadina, McLuhan će ovaj put nadrasti vlastitu metaforu. Otvorit će prostor promišljanju ljudske psihe na temelju istraživanja tehničkih sredstava ljudske umreženosti. U tom kontekstu McLuhan razvija teze Wyndhama Lewisa, odnosno, teksta Nevina dječica, gdje se operira "ubrzanom promjenom medija kao vrstom pokolja nevine dječice".¹² Suvremeno istraživanje koje nastavlja tradiciju njegovog mišljenja, na tome je tragu. Narcisovo ogledanje u vodi završilo je u narcisoidnom ogledanju čovjeka kao gledatelja u slikama koje se brzinom koja odgovara ljudskom oku kreću pred njim. Napredak je to koji je McLuhana nagnao na još jednu interpretaciju Mita o Nar-

Podsvjesno i poslušno prihvaćanje medija, odvelo je čovjeka u, kako McLuhan kaže "zatvor bez zidova". Rijetko je to navođena McLuhanova teza, a potpuno zaboravljena od interpreta koji McLuhana optužuju za nekritički optimizam prema novim medijima ili tehnološki determinizam.

cisu. Ta zaljubljenost o kojoj je stoljećima bilo govora u interpretacijama zapravo je općinjenost tehnologijom.¹³ Iako veliki ljubitelj, pa i interpret umjetnosti, posebno književnosti, McLuhan kao filozof uvida utjecaje koje tehnologija ima na stvaralačke oblike prakse koji se nisu uvijek smatrali umjetnošću, odnosno koje nisu uvijek radile osobe koje su

smatrane autorima. Kao moderna tvorevina, autorstvo je, zajedno s otrčicem značenja tehničkog aspekta svakog umjetničkog djela – dovelo do realističnijeg, objektivnijeg, filozofsko-medijskog razumijevanja umjetnosti, koje ne zastaje niti na interpretaciji djela, niti na njegovoj kritici. McLuhan je razvijao nadestetičku metodu koja je uključivala i kritiku i interpretaciju i filozofijsko razumijevanje, ali i razumijevanje upliva tehnika i tehnologija kako na stvaranje tako i na recepciju umjetničkog djela, kako na prikaz pojedinih djela, tako isto i na usporedbu djela i umjetnosti.¹⁴ U tom kontekstu interesantne su njegove interpretacije kubizma i odnosa kubizma prema filmu, te posebno McLuhanove interpretacije književnosti u ozračju pojavljivanja nove električne tehnologije.

Ako je Napoleon svojevremeno izjavio da se više treba bojati triju novina nego tisuću bajuneta, onda prije ostalog, treba imati na umu da je riječ o osobi koja se nesumnjivo razumjela u učinkovitost bajuneta. No, ono čega je svjestan vojskovođa i osvajač, niti danas nije shvaćeno u svim konzekvencama. Ne

Govoreći o umjetnosti, McLuhan u Razumijevanju medija piše: "Zanima me što bi se dogodilo kad bismo iznenada sagledali bit umjetnosti – to jest, kad bismo uočili da ona točno obavještava o tome kako valja preurediti vlastitu psihu da bismo predvidjeli sljedeći udarac koji će nam zadati naše produžene moći. Bismo li tada prestali gledati umjetnička djela onako kako bi neki istraživač mogao promatrati zlato i dragulje koje pripisati nepismeni ljudi rabe kao ukrase?"

samo u tom smislu da su bajuneti danas prije svega ostalog u riječima i slikama, nego još više i snažnije, da se hemisfere našeg organa mozga strukturiraju prema tehnologijama koje koristimo. Njemački idealizam i McLuhan s dva potpuno suprotna kraja, dolaze do sličnog razumijevanja ljudskog razuma. Naime, dok će njemački idealizam vidjeti razumno na razini subjekt-objekt relacije (gdje je objekt u osnovi mišlju subjekta posredovani pred-metnuti artefakt) McLuhan će ustvrditi kako je razum, zapravo pismenost, a racionalizam svojevrsna tehnologija koja proizlazi iz tehnologije pisma. Podsvjesno i poslušno prihvaćanje medija, odvelo je čovjeka u, kako McLuhan kaže "zatvor bez zidova". Rijetko je to navođena McLuhanova teza, a potpuno zaboravljena od interpreta koji McLuhana optužuju za nekritički optimizam prema novim medijima ili tehnološki determinizam. McLuhanova podjela medija na vruće i hladne, koliko god

12 McLuhan, Marshall, Razumijevanje medija, Golden Marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2008. str. 20.

13 "Budući da smo svoj središnji živčani sustav proizveli ili pretvorili u elektromagnetsku tehnologiju, prijenos i same naše svijesti u svijet računala samo je sljedeća faza. Tada ćemo, barem, biti u stanju programirati svijest tako da je ne mogu utipiti ni poremetiti narcisovske iluzije svijeta razonode koje zaokupljaju ljudski rod kada se čovjek susreće sa samim sobom produženim u vlastitim dosjetkama." McLuhan, Marshall, Razumijevanje medija, Golden Marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2008. str. 59.

14 "Njegova neposredna predviđanja značajna su za naš ogled zato što na prvom mestu nastoje da pokažu da se estetski proizvodi uvek nalaze u određenom miljeu - u "miljeu-radaru", koji organizuje, oblikuje i upućuje percepciju i sud. Primeri koje McLuhan koristi uglavnom potiču iz sveta umetnosti, kako ga iskazuju pesnici i svi pisci, čije slike često imaju moć anticipiranja ili prednjačenja nad društvenim ili kulturnim pojavama." Caune, Jean, Estetika komunikacije, Clio, Beograd, 2001. Str. 43.

može pripomoći razumijevanju nekih aspekata medijskih posredovanja – nije sretno odabrana, a zaslužila je preveliku medijsku pozornost. Zdravorazumska svijest McLuhanova vremena dobila je u toj podjeli sredstvo seciranja do granica besmislenosti. Sam McLuhan doveo se u situaciju odgovaranja na pitanja koja su analize medija odvodile u krivom smjeru. U svakom slučaju ovaj aspekt McLuhanovih analiza smatramo među najuspješnijim, ishitrenim i teorijski neodrživim. U smislu pojašnjenja nekih aspekata medija i ova je podjela dobrodošla.¹⁵

LINEARNOST PISMA KAO PROTOTIP TEHNOLOGIJE RADNE TRAKE

Radnu traku kao oblik organiziranja ljudskog rada i njene utjecaje na ljudsko iskustvo McLuhan je analizirao već u svom prvom djelu "Mechanical Bride". Koliko je ideja fordizma utjecala na McLuhanovo odmotavanje medijskog klupka, teško je reći, posebno kada znamo da je riječ o teoretičaru koji pokušava misliti u memovima, malim misaonim monadama, misliti ciklički i u svakom slučaju ne – linearno. No, linearnost koju McLuhan pronalazi i u pismu (i u kojoj iznalazi temelje budućoj tehnologiji opterećenoj civilizacijom), McLuhan provlači kroz sva svoja djela. Kritika linearnosti, jednodimenzionalnosti, utilitarnosti, jednosmjerna – u temeljima je McLuhanovog filozofsko-medijskog promišljanja. Pitanje kojemu će se trebati posvetiti posebna pažnja pitanje je odnosa mitskog (predlinearnog), dakle, audijskog, simultanog svijeta i svijeta pisma koji Istinu, Zajedništvo, Dobro i Sreću treba pronaći u suglasju s pravilima slaganja riječi u redove rečenica, tekstova, knjiga i knjižnica.

Bilo je i opravdanih kritika na McLuhanovo kreiranje vlastite povijesti. Tako primjerice Sidney Finkelstein u knjizi "Sense & Nonsense of McLuhan" podsjeća na činjenicu da su utemeljitelji linearnog fonetskog pisma bili Feničani i da su živjeli oko 1000 godina prije Krista, a da je Euklid živio oko 700 godina poslije dolaska pisma na svijet. U tom kontekstu autor se pita o značenju McLuhanovog povezivanja linearnosti pisma i Euklidove geometrije riječima "izravno povezani."¹⁶ Jedno od pitanja koja se nameću kada se promišlja McLuhanovo razumijevanje permanentnog građanskog rata, do kojega dolazi uslijed stalnih mijena tehnologija i sučeljavanja njihovih učinaka, sljedeće je: Koliko je McLuhan ispravno razumio utjecaje i snagu pojedinih medija i njihovih konkretnih sadržaja. Temeljna, naime, McLuhanova orijentacija da promišlja promjene koje donose sami mediji svojom pojavom, same tehnologije ulazeći u naše živote, mora se, smatramo, dopuniti činjenicama sadržaja medija koji ne ulaze u naše živote bez već pripremljene kazne za naše živce, psihi, organizam...¹⁷

McLuhan je i te kako svjestan povezanosti medija i tehnologije rata. U tom kontekstu se interpretira i iskustvo koje je Amerika imala s Vijetnamom. McLuhan je već u "Mechanical Bride" bio spreman na cinično i ironično povezivanje rata i Hollywooda. No, slično kako je Marx tvrdio da proletarijatu nije učinjena nikakva posebna nepravda nego nepravda uopće – McLuhan je zagledan u dubinske utjecaje novih tehnologija i ne naglašava dovoljno konkretne utjecaje

Kada bi pisao o odjeći kao produžetku ljudske kože, svojevrsnom, dakle, mediju kojim se odnosimo spram svijeta, McLuhan je problem komunikacije i medijskih posredovanja proširio i na pitanje komuniciranja odabirom produžetka vlastite kože. Danas je, za razliku od vremena šezdesetih godina prošlog stoljeća, jednostavnije o modi razmišljati na takav način.

konkretnih sadržaja na psihologiju građanina kao gledatelja. Tiskarski stroj, da tako pojednostavimo, nije samo "vapio za nacionalizmom" kako piše McLuhan, nego je otvorio i pandorinu kutiju žutoga tiska...¹⁸

Govoreći o umjetnosti, McLuhan u Razumijevanju medija piše: "Zanima me što bi se dogodilo kad bismo iznenada sagledali bit umjetnosti – to jest, kad bismo učili da ona točno obavještava o tome kako valja preurediti vlastitu psihu da bismo predvidjeli sljedeći udarac koji će nam zadati naše produžene moći. Bismo li tada prestali gledati umjetnička djela onako kako bi neki istraživač mogao promatrati zlato i dragulje koje priprišti nepismeni ljudi rabe kao ukrase?"¹⁸ Mjesto je to koje dobro oslikava McLuhanov odnos prema umjetnosti. Zaljubljenik u književnu riječ, ali i znanstvenik, pokušava se osloboditi svog usko estetičkog pogleda na umjetničko djelo i, povijesno ga promatrajući, želi ga razaznati u svim njegovim društvenim ulogama.¹⁹

Dalekosežne su konzekvence McLuhanova stava koji kaže da je tehnologija dio ljudskog tijela. Onako kako ne možemo birati glasove u gradu u kojemu živimo, gradu kao produžetku naše kože, jednako tako, smatra McLuhan, imamo problema s korporacijama kojima smo podredili naša tijela: "Čim smo – piše McLuhan – svoja osjetila i živčani sustav predali na privatno upravljanje onima koji bi htjeli imati koristi od zakupljanja naših očiju, ušiju i živaca, nisu nam, zapravo, pre-ostala nikakva prava. Iznajmiti oči, uši i živce u komercijalne svrhe, jednako je kao i predati zajednički govor privat-

¹⁵ U knjizi *Hot & Cool*, urednik Gerald Emanuel Stearn navodi u uvodu pitanje Erica Goldmana o tome kako McLuhan možda i treba imati problema s medijima jer je dijete baptističke obitelji koje je prešlo na katoličanstvo, jer je kanadanin koji se bavi engleskom književnošću, odnosno osoba koja je zamalo završila kao inženjer... McLuhan je odstranio takvu vrstu povezivanja.

McLuhan: *Hot & Cool*, (Stearn, Gerald, editor), The New American Library, USA, 1969. Uvod str. 14.

¹⁶ Finkelstein, Sidney, *Sense & Nonsense of McLuhan*, International Publishers, New York, 1960. str. 15, 16

¹⁷ "Medij, prema kojem je teorija prozirnosti zauzela do te mjere usiljen stav da se pretvara da ne postoji, nadajući se iluziji koja će ga učiniti nevidljivim,

naravno, stvarno nije nikad moguće ukloniti. Uvijek će postojati ostatak materije koji ne može ispariti u čisti sadržaj." Danto, Arthur, Coleman, *Preobražaj svakodnevnog*, (filozofija umjetnosti), Kruzak, Zagreb, 1997. Str. 226.

¹⁸ McLuhan, Marshall, *Razumijevanje medija*, Golden Marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2008. str. 64.

¹⁹ "Ko se bavi estetikom i dospe u situaciju da opiše umjetničko doživljaj i doživljaj lepog, pomoću konceptualnog, pomalo emfatičnog jezika, nasleđenog iz prošlosti, oseća neku vrstu neugodnosti ako uporedi uoči emfatičnosti sa doživljajem umjetnosti do kog on sam dolazi i koji pronalazi kod svojih savremenika." Gianni Vattimo, *Kraj moderne*, Bratstvo-Jedinstvo, Novi Sad, 1991. Str. 61.

noj korporaciji, ili dati Zemljinu atmosferu nekoj kompaniji u monopol."²⁰

Arhimed danas, smatra McLuhan, ne bi tražio polugu da pokrene svijet. Zadovoljio bi se sustavom kojim predajemo svoje oči, uši, živce i mozak korporacijama. Ne bi mu tada bilo teško pokretati svijet i upravljati njime. Ova apokaliptična slika koliko je zastrašujuća toliko je i bliska suvremenim kritičarima masmedija i njihovim naporima koji idu u smjeru osvještanja snage i uloge masmedija u suvremenim društvima. McLuhan je, dakle, svojevremeno otvorio i temeljna pitanja ljudske neslobode, odnosno, ovisnosti o korporacijama koje upravljajući medijima upravljaju ljudskim životima.

MEDIJ JE NEŠTO VIŠE OD POSREDNKA I PRENOSITELJA²¹

Ljudski je glas za McLuhana svojevrsni odašiljač jer pretvara zvuk u elektromagnetske valove (koje uho drugoga dešifrirala).²² Pisana je riječ, djelo tehnologije fonetskog pisma i izvršila je civilizacijske prevrate u svim društvima u kojima se pojavila. "Civilizirani čovjek" za McLuhana je isto što i "čovjek pisma" odnosno "pismeni čovjek". To pismo razvija vizualni aspekt ljudskog bića reducirajući ostale.²³ Uspoređujući zapadnoeuropsku s kineskom pismenošću, pokazujući odnose vjere i moći, jedne i druge kulture – McLuhan koncentrira svoje napore u smjeru dokazivanja snage i presudnosti uporabe tehnologije fonetskog pisma na Zapadu, odnosno, promjena koje će uslijediti nakon prijelaza Kineza na istu tehnologiju.

McLuhan piše: "Civilizacija se temelji na pismenosti, zato što pismenost predstavlja ujednačenu obradu neke kulture s pomoću osjetila vida, koje je pismom prošireno u vremenu i prostoru. U plemenskim kulturama iskustvo je uređeno prema prevladavajućem slušnom životu osjeta, koji potiskuje vizualne vrijednosti. Za razliku od hladnog i neutralnog oka, osjetilo sluha je hiperestetično, istančano i sveobuhvatno. Usmene kulture istodobno provode akciju i reakciju. Fonetska kultura daruje ljudima sredstva da pri sudjelovanju u akciji potisnu osjećaje i emocije. Prednost svojstvena pismenom čovjeku Zapada sastoji se u akciji bez reakcije, bez sudjelovanja."²⁴

Putovi su mediji komuniciranja prije nego se sama obavijest

odvojila od svojih materijalnih nositelja (kamena ili papirusa). Putovi su, smatra McLuhan, svojevrsne metafore, koje prenose i u prijenosu mijenjaju, dodaju i oduzimaju. U stalnoj smo mijeni, ponajviše i ponajprije zbog medija koji nas posreduju.²⁵ Carstva padaju kada ponestane papira. Onako kako su se pisana i tiskana riječ suprotstavile tradicionalnom svijetu uha ruralnih mitskih sredina, jednako tako, samo u suprotnom smjeru, smatra McLuhan, elektricitet je ponovno oslobodio svijet uha. Zarobljenost slijedom riječi u rečenice tiskanog teksta koja je rezultirala slijedom učinkovitosti i radnih vrpca, ponovno je otvorena riječi i uhu. Pitanje revitalizacije mitova ponovno je aktualizirano.

Sve što čovjek koristi da bi umnožio svoju snagu, osnažio sposobnosti svoga tijela, proširio se u područja u koja ne bi stigao bez pomagala – sve su to ljudske ekstenzije, proizvedeni, pomagala, proteže... Čovjek je njima bitno određen. Sredstvo rada, odnosno, vrsta ekstenzije određuje i vrstu civilizacijskog nivoa u čovjeku. U tom će se kontekstu pokazati i jedna nova mogućnost kritike političke ekonomije, ali ne znaka, nego – ekstenzije.

Kada bi pisao o odjeći kao proizvedenu ljudske kože, svojevrsnom, dakle, mediju kojim se odnosimo spram svijeta, McLuhan je problem komunikacije i medijskih posredovanja proširio i na pitanje komuniciranja odabirom proizvedenog vlastite kože. Danas je, za razliku od vremena šezdesetih godina prošlog stoljeća, jednostavnije o modi razmišljati na takav način. Dapače, povremeno se sva komunikacija među ljudima i završi na razini odjeće koju nose, a koja je postala bremenita znakovljem.²⁶

Kada u "Kapitalu" Karl Marx govori o odnosu Roba – Novac – Roba, o zamjenjivosti svake robe za novac, ili kada u Ranim spisima detektira ulogu novca u porobljavanju ljudske osjetilnosti, on zapravo govori o novcu kao mediju odnosa ljudskoga rada, onako kako će i McLuhan puno kasnije prepoznati tu medijsku ulogu novca u građanskom društvu: "Novac govori" zato što je novac metafora, prijelazna kar-

21 U knjizi *The second God*, posvećenoj Marshallu McLuhanu, svjetski poznati strnjunjak za komunikacije Tony Schwartz poigrao se paralelama sveprisutnosti Boga koji čovjeka nikada neće ostaviti samim i sveprisutnosti medija koji, kako on kaže, čovjeka također nikada ne ostavljaju samim. Jednako tako mediji odgovaraju na pozive svećenika da slijedbenici Boga otvore svoja srca. Ovarajući oči i uši, dodaje Schwartz, slijedbenici nailaze na - medije. Ova se igra interpretiranja i povezivanja kasnije produbljuje, no i ovaj početak pokazuje moguće dimenzije interpretiranja sveprisutnosti medija.

22 Vidjeti: Schwartz, Tony, *Media - The Second God*, Anchor Books, New York, 1983. str. 1-5

23 "Glasovnu moć oblikovanja zraka i prostora u verbalne uzorke tako je mogao prethoditi manje

McLuhan, Marshall, *Razumijevanje medija*, Golden Marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2008. str. 75.

24 "Vizuelni svet razdvaja misao od delovanja, odvaja pojedinca od plemena i vodi ga ka autonomiji ponašanja. Vizualna percepcija, koja se reguliše u tevoj moždanoj hemisferi - to je percepcija društva pisma - proisteće iz linearne i sekvencijalne logike i prednost daje analizi i konceptualizaciji. Na primer, McLuhan u Shakespirovom *Kralju Liru* , vidi prvu poetsku ilustraciju promene tradicionalne - oralne, participativne i emotivne u modernu, individualnu i fragmentarnu kult-

uru. Prema McLuhanu, Shekspirova poetska i senzibilna misao navodi na pomisao da senzorna percepcija ne samo što organizuje našu interpretaciju sveta, već ona izgrađuje i razmenjuje i odnose u društvima i kulturama."

Caune, Jean, *Estetika komunikacije*, Clio, Beograd, 2001. Str. 43.

24 McLuhan, Marshall, *Razumijevanje medija*, Golden Marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2008. str. 80,81.

25 "Svaki oblik transporta, osim što nosi, on također mijenja i preobražava pošiljalca, primatelja i poruku. Služenje medijima ili čovjekovim proizvodima bilo koje vrste, mijenja načine međuovisnosti ljudi, jednako kao što mijenja odnose među našim osjetilima." McLuhan, Marshall, *Razumijevanje medija*, Golden Marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2008. str. 83.

26 "Odjeća i stambeni prostor, kao proizvedeni kože i mehanizma za kontrolu topline, predstavljaju sredstva komuniciranja – prije svega u tome smislu što oblikuju i preustrojavaju načine ljudskog udruživanja i zajednice. Čini se da različite tehnike rasvjetle i zagrijavanja daju jedino novu savitljivost i slobodu, onomu što je osnovno načelo tih medija, koje nazivamo odjećom i stambenim prostorom; naime, njihovu proizvodnju naših tjelesnih mehanizama za kontrolu topline na način koji nam omogućuje da dostignemo određenu ravnotežu u promjenljivoj sredini" McLuhan, Marshall, *Razumijevanje medija*, Golden Marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2008. str. 114, 115.

ta, most. Poput riječi i jezika, novac je riznica zajednički ostvarenog rada, vještina i iskustva. Međutim, novac je, poput pisma, i specijalistička tehnologija; i kao što pismo ističe vizualnu razinu govora i poretka, i kao što sat vizualno razdvaja vrijeme i prostor – tako i novac razdvaja rad i ostale društvene funkcije. I danas je, novac jezik za prevodenje rada zemljoradnika na rad brijača, liječnika, inženjera ili vodoinstalatera.”²⁷

EKSTENZIJE – PRODUŽECI LJUDSKOG TIJELA I LJUDSKOG UMA

Imajući na umu McLuhanovo naglašavanje važnosti kotača, putova, sata, tehnologije tiska, bicikla, aviona i drugih tehničkih izuma, a s druge strane, njegovo naglašavanje značenja pisane riječi, fotografije, knjige, filma, radijske riječi i televizijske slike – nameće se i logično uvodno pitanje o odnosu ekstenzija i medija.

Sve što čovjek koristi da bi umnožio svoju snagu, osnažio sposobnosti svoga tijela, proširio se u područja u koja ne bi stigao bez pomagala – sve su to ljudske ekstenzije, produžeci, pomagala, proteže... Čovjek je njima bitno određen. Sredstvo rada, odnosno, vrsta ekstenzije određuje i vrstu civilizacijskog nivoa u čovjeku. U tom će se kontekstu pokazati i jedna nova mogućnost kritike političke ekonomije, ali ne znaka, nego – ekstenzije. Ekstenzija ulazi u ljudski svijet bitno ga mijenjajući. Svaki produžetak koliko god pomaže, istovremeno

no sa sobom donosi i svoje utjecaje. Svaka odluka o novom produžetku istovremeno je odluka i o novim oblicima ljudske svijesti.

Sve što može posredovati ljudsko iskustvo medijem je ljudskih snaga jednako kao što je ekstenzija svaka tehnička naprava koja osnažuje i produžava neku od ljudskih mogućnosti, snaga, odnosno neki od dijelova tijela ili čula. U tom kontekstu McLuhan je proširio promišljanje o bitno ljudskom svijetu i na tehnološke utjecaje i tehnologiju samu. Teorijski je na ovom mjestu otvoren prostor kasnijim teorijama cyberspacea. S druge strane, McLuhanu bi se moglo prigovoriti da, ako je sve medij, onda ništa nije medij, te da je pitanje medijskog posredovanja nebitno. Tom prigovoru koji je manje-više šablonskog karaktera, odmah u startu treba reći da sve što jesmo, doista jesmo u sustavu posredovanja. Proširivanjem medija kojim se naša nutrina obogaćuje, McLuhan omogućuje izlaz iz linearno-gutenbergovskog razumijevanja napredovanja spoznaje (posljedica kojeg je filozofski sistem).

Električna svjetlost koja omogućuje da se vidimo, jest medij, ali ni iz daleka u obliku u kojemu je to tiskana riječ. Zrak kroz kojeg se prostiru vibracije našega glasa, je medij koji omogućuje našu komunikaciju. No, ne na način na koji to omogućuje televizijska slika. McLuhanova poruka među ostalim i ide u tom smjeru: onako kako odredimo medij, tako ćemo u konačnici razumjeti i poruke za naš vlastiti organizam. w

²⁷ McLuhan, Marshall, Razumijevanje medija, Golden Marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2008, str. 122.